

*Замкова Я. В.,
суддя*

Дніпровського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ ТРЕТІХ ОСІБ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню процесуального статусу третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт.

Ключові слова: спеціальна конфіскація, інший власник або володілець майна, кримінальне провадження, треті особи, заходи забезпечення кримінального провадження.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження полягає в тому, що право кожної особи володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю проголошено у ст. 41 Конституції України. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права приватної власності. Право приватної власності є непогнучим [1]. Дане конституційне право відноситься до категорії абсолютних, оскільки йому протистоїть обов'язок решти осіб визнати його та утриматися від порушення. Держава захищає право власності від порушення за допомогою норм цивільного, адміністративного та кримінального законодавства. У кримінальному процесуальному законодавстві питання захисту права власності виникає у зв'язку із винесенням ухвали про накладення арешту на майно. Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року вніс суттєві зміни у процедуру накладення арешту на майно. Так, рішення щодо тимчасового обмеження особи можливості відчувувати, розпоряджатися та/або користуватися певним майном приймається слідчим суддею, судом на підставі клопотання прокурора або слідчого за погодженням із прокурором. Крім цього, положення КПК України дозволяють накладати арешт не тільки на майно підозрюваного та обвинуваченого, але і юридичних осіб, а у випадку застосування спеціальної конфіскації арешт може бути накладено також на майно третіх осіб.

Питанням, що стосуються визначення процесуального статусу суб'єктів кримінального судочинства, а також проблемам, що виникають у ході накладення арешту на майно, були присвячені роботи таких процесуалістів: С.А. Альперт, М.І. Бажанов, В.В. Білоус, А.Ф. Волобуєв, Ю.М. Грошевий, С.В. Дехтярьов, Р.С. Довбаш, А.Я. Дубинський, В.А. Журавель, К. Закірова, В.В. Лисенко, З.В. Макарова, М.М. Міхєєнко, Р.Д. Рахунов, Л.П. Скалозуб, М.С. Строгович, С.С. Чернявський та ін.

Метою статті є виявлення проблемних питань під час реалізації положень кримінального процесуального законодавства в частині накладення арешту на майно третіх осіб.

Виклад основного матеріалу. Примусове відчуження майна може відбуватися тільки на підставі і в порядку, встановлених законом. У кримінальному провадженні особа може бути позбавлена права приватної власності на підставі рішення слідчого судді, суду, а також у випадку здійснення затримання, обшуку, огляду. Таке позбавлення може носити тимчасовий характер або постійний (якщо, наприклад, позбавлення права приватної власності є частиною покарання, що міститься в обвинувальному вирокі суду). Відповідно до ст. 167 КПК України тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення під-

озрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене у ч. 2 ст. 167 КПК України майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про його арешт або повернення. Особа може бути тимчасово позбавлена зазначеного права тільки у випадку, коли щодо майна є достатні підстави вважати, що воно: 1) підшукано, виготовлено, пристосовано чи використано як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегло на собі його сліди; 2) призначалося (використовувалося) для схилання особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) є предметом кримінального правопорушення; 4) одержано внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від нього, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено [2]. Виходячи із положень ч. 1 ст. 167 КПК України, тимчасове вилучення майна може бути застосовано до підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене у ч. 2 ст. 167 КПК України майно.

Наступним заходом забезпечення кримінального провадження, що тимчасово обмежує право особи на володіння, користування або розпорядження майном, є арешт такого майна. Положення щодо процедури накладення арешту містяться у Главі 17 КПК України «Арешт майна». Варто відмітити що Законом України від 10.11.2015 № 769-VIII до порядку накладення арешту внесено суттєві зміни, що пов'язані із виконанням рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації [3]. Так, змінився суб'єктний склад осіб, на майно яких може бути накладено арешт. Якщо у попередній редакції статті, що розглядається, йшлося тільки про підозрюваного, обвинуваченого та осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за завдану шкоду, то відповідно до останньої редакції ч. 1 ст. 170 КПК України арешт може бути накладено на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, юридичної особи. У даному аспекті слід згадати про те, що відповідно до однієї із найпоширеніших класифікацій осіб, що беруть участь у кримінальному провадженні, їх можна поділити на чотири групи:

1) посадові особи та органи, що здійснюють кримінальне провадження;

2) учасники кримінального провадження, що здійснюють функцію обвинувачення (крім посадових осіб, до них слід віднести потерпілого, цивільного позивача та ін.);

3) учасники, що здійснюють функцію захисту (підозрюваний, обвинувачений, засуджений, захисник, цивільний відповідач та його представник та ін.);

4) особи, що не мають у кримінальному провадженні своїх інтересів і можуть бути залучені до такого проваджен-

ня з метою забезпечення завдань кримінального судочинства [4, с. 91].

У даному аспекті виникає питання, чи можна віднести третіх осіб, щодо майна яких вирішується питання про арешт, до четвертої групи суб'єктів кримінального провадження, тобто до осіб, що не мають своїх інтересів у кримінальному провадженні? Відповідь, на наш погляд, очевидна. Категорія суб'єктів кримінального провадження, що розглядається, має свій майновий інтерес у певному окремому кримінальному провадженні, а тому в жодному випадку не може бути віднесена до осіб, що не мають у кримінальному провадженні своїх інтересів. Зазвичай до четвертої категорії осіб відносять перекладача, свідка, спеціаліста у будь-якій галузі, тобто осіб, що забезпечують здійснення кримінального провадження шляхом застосування спеціальних знань, навичок або шляхом повідомлення обставин, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження. Більш прийнятною є позиція законодавця, який відніс зазначену групу осіб до категорії «інші учасники кримінального провадження», помістивши статтю 64-2 КПК України «Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт» у відповідному § 5 КПК України.

У контексті проблеми захисту майнових прав третіх осіб варто звернути увагу на те, що забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження залежить від того, наскільки повно кримінальне процесуальне законодавство регулює їх правовий статус. Законодавцем досить вичерпно визначено права та обов'язки третіх осіб, щодо майна яких вирішується питання про арешт. Так, відповідно до п. 25, 26 ч. 1 ст. 3 КПК України третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, є учасником як кримінального, так і судового провадження. До третіх осіб, щодо майна яких вирішується питання про арешт, може бути віднесена фізична або юридична особа (ч. 1 ст. 64-2 КПК України). Цілком слушною є позиція законодавця, який у ч. 2 ст. 64-2 КПК України вказав на те, що права зазначених осіб виникають із моменту звернення прокурора до суду із клопотанням про арешт майна. Що стосується обсягу прав та обов'язків даної категорії учасників кримінального провадження, то на підставі ч. 3 ст. 64-2 КПК України третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, має права та обов'язки, що передбачені КПК України для підозрюваного, обвинувачено в частині, що стосується арешту майна.

Слід зазначити, що поняття третіх осіб, щодо майна яких вирішується питання про арешт, з'явилося у зв'язку із появою такого заходу кримінально-правового характеру, як спеціальна конфіскація, порядок якої міститься у нормах Кримінального кодексу України (ст. ст. 96-1, 96-2). Застосування спеціальної конфіскації пов'язано із вчиненням злочинів корупційної спрямованості, а також кримінальних правопорушень, за вчинення яких передбачене основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Однак, не дивлячись на прогресивні зміни, що торкнулися процедури арешту майна та правової регламентації осіб, щодо яких застосовується даний захід забезпечення кримінального провадження, слід відмітити, що у відповідних положеннях КПК України відсутня єдність у юридичній термінології. Так, у ст. ст. 170, 171, 173 КПК України йдеться про третіх осіб, однак уже у ст. 172 КПК України згадується інший власник майна, а у ст. 174 КПК України міститься положення про право заявленя клопотання про скасування арешту майна іншим власником

або володільцем майна. Однак у ст. 3 КПК України, в якій визначено основні терміни Кодексу, роз'яснення щодо правового статусу зазначеної категорії осіб відсутнє. На необхідність правової регламентації процесуального статусу іншого власника або володільця майна вказує також у своєму дослідженні А. Щасна [5, с. 55].

Як слушно зазначив з даного приводу П.Г. Марфіцин, під час здійснення досудового розслідування зачіпаються не тільки майнові, але і особисті інтереси суб'єкта, тому він повинен володіти відповідними засобами для їх захисту [6]. Кримінальне процесуальне законодавство повинно повно та чітко відображати процесуальне положення кожного із учасників кримінального провадження незалежно від тривалості такої участі. Неврегульованість прав та обов'язків окремих суб'єктів, що приймають участь у кримінальному провадженні, призведе до нівелювання таких прав, а також спонукає посадових осіб по-верхово та формально підходити до реалізації своїх повноважень стосовно даної категорії осіб.

Відсутність належної правової регламентації процесуального статусу певної категорії осіб призводить до порушення їх прав, як учасників кримінального провадження. Як свідчить практика застосування положення ст. 174 КПК України, при розгляді слідчим суддею, судом клопотання іншого власника або володільця майна про скасування арешту майна тягар доведення того, що арешт на майно було накладено незаконно і необґрунтовано, а саме майно не було придбано на кошти, отримані злочинним шляхом, і не підпадає під визначення підстав тимчасового вилучення майна (ст. 167 КПК України), невинувато покладається на іншого власника або володільця майна. Непоодинокими є випадки, коли арешт незаконно накладається на майно осіб, які не є суб'єктами кримінального провадження, внаслідок чого вони позбавлені можливості володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном.

Так, наприклад, у ході проведення затримання підозрюваного С. у кримінальному провадженні за ч. 3 ст. 187 КК України та обшуку в квартирі його співмешканки громадянки К., у якої він перебував на момент затримання, були вилучені гроші та цінності, що належали як підозрюваному, так і його співмешканці К. У ході проведення обшуку за місцем реєстрації підозрюваного С. у громадянки А., колишньої дружини підозрюваного, також були вилучені гроші, отримані в Харківському обласному центрі по нарахуванню та здійсненню соціальних виплат на утримання малолітньої доньки. Слідчий суддя розглянув клопотання про накладення арешту на майно громадян К. і А. за їх відсутності, позбавивши останніх можливості давати показання щодо належності тих чи інших речей, документів і грошей. Таким чином, накладення арешту на майно громадян К. і А. без поважної причини, з грубим порушенням принципів кримінального провадження, а саме: ст. 16 КПК України «Недоторканість права власності» і ст. 22 КПК України «Змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості». У подальшому клопотання громадян К. та А. про зняття арешту з майна (в порядку ст. 174 КПК України) розглядалися слідчим суддею протягом двох місяців із порушенням вимог ч. 2 ст. 174 КПК України. У даному контексті слід відмітити, що за результатами аналізу застосування слідчими такого заходу забезпечення кримінального провадження, як арешт майна, однією з підстав для скасування зазначеної ухвали слідчого судді є саме розгляд клопотання слідчого про арешт майна за відсутності власника такого майна [7].

Висновки. Таким чином, за результатами проведеного дослідження слід зробити висновок про необхідність внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України в частині регламентації прав та обов'язків інших власників або володільців майна, а також визначення їх процесуального статусу як учасників кримінального провадження.

Література:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/>. – Назва з екрану.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України станом на 22.02.2016 р. – Х. – Видавництво «Право». – 2016. – 372 с.
3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні: Закон України від 10.11.2015 № 769-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 1. – Ст. 1.
4. Смирнов А.В., Калиновский К.Б. Уголовный процесс / Под общ. ред. А.В. Смирнова. – СПб.: Питер, 2004. – 697 с.
5. Щасна А.Е. Обмеження майнових прав окремих категорій осіб у ході застосування заходів забезпечення кримінального провадження / А.Е. Щасна // Підприємництво, господарство і право. – 2015. – № 8. – С. 53–56.
6. Марфицин П.Г. Участники уголовного процесса с неопределенным правовым положением. [Електронний ресурс] / П.Г. Марфицин. – Ре-

- жим доступу: <http://lawtech.agava.ru/pub/stat08.htm>. – Назва з екрану.
7. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження / Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14/page>. – Назва з екрану.

Замковая Я. В. Некоторые вопросы защиты имущественных прав третьих лиц в уголовном производстве

Аннотация. Статья посвящена исследованию процессуального статуса третьего лица, в отношении имущества которого решается вопрос об аресте.

Ключевые слова: специальная конфискация, иной собственник или владелец имущества, уголовное производство, третьи лица, меры обеспечения уголовного производства.

Zamkova Y. Some problems of protection third parties' property rights in criminal proceedings

Summary. The article is devoted of procedural status of third parties in relation to property which solves a question about arrest.

Key words: special confiscation, another owner or possessor of property, criminal proceedings, third parties, measures to ensure criminal proceedings.